

O SOLPOR DA CULTURA POPULAR DA ILLA DE ONS (I) “APROXIMACIÓN Á CATALOGACIÓN DO ESTUDADO”

Por: Celestino Pardellas de Blas

INTRODUCCIÓN

Para o título deste artigo quizais sería mellor escoller os termos: final, desaparición, colofón, perda,..., no canto de <solpor>, pero, eses vocábulos poden dar a supor que xa non se pode recuperar ou investigar esa importantísima cultura popular que posuíu, e aínda posúe, a Illa de Ons; porén, a palabra <solpor> indícanos algo que se agocha temporalmente pero que logo volve a xurdir, e iso é o que eu espero que ocorra coa Cultura Popular desta Comunidade Auniense¹ que, se ben está nuns intres moi difíciles, aínda se pode rescatar, polo menos para que quede constancia escrita, gráfica, sonora, fotográfica,..., e documental desa riqueza etnográfica e antropolóxica que foron formando os aunienses ao longo de case 215 anos e que, por desgraza, non foi recompilada nin investigada por persoal cualificado dun xeito científico.

A sorte fixo que cando cheguei a Ons no ano 1975 fixérao acompañando a un grupo de licenciados que ían realizar un traballo socio-económico-biolóxico para o Yrida, organismo que viña de coller a remuda de Colonización na administración da Illa, e que este grupo utilizara un espazo na casa onde vivía a antropóloga Ana Liste para gardar, clasificar e estudar o material que ían recollendo. Estas casualidades provocaron que eu coñecera o mundo da investigación baseada no imprescindible traballo de campo, que entroncara con facilidade no complicado armazón familiar auniense e que vivira moi de preto as primeiras experiencias na obtención de datos de tipo etnográfico.

Tamén comprobei a dificultade que tiveron estes investigadores á hora de buscar información sobre esta illa. Xunto a unhas cantas notas xeográficas e anécdotas saídas en varios libros e artigos de prensa, só contaban co sinxelo pero magnífico traballo etnográfico de Álvaro de las Casas “*A Illa de Ons*”, publicado na revista Nós, nº 132 e editado no 1934, e o histórico de **Salustiano Portela Pazos** “*Apuntes para la historia de la Isla de Ons*”, publicado en Cuadernos de Estudios Gallegos, nº IX e editado no ano 1954. Creo recordar que no Yrida, nin tiñan o Informe que no 1960 encargara o Instituto Nacional de Colonización sobre Ons a **Francisco Contreras Brotóns** “*Informe relativo al problema social de las islas de Ons*” Ourense 1960.

O que si, xa cando se atopaban elaborando o Informe cos datos obtidos, puideron visualizar e engadir á bibliografía, as referencias arqueolóxicas de Filgueira Valverde & García Alén e fichas con algunhas lendas e costumes que se atopaban no Museo de Pontevedra. Tamén informáronos dun traballo inédito de **Santiago Castroviejo** sobre a “*Vexetación da Illa*” realizado a finais dos 60 s.XX. Polo que, podemos atrevernos a dicir, que polo menos publicado, pouco máis había en 1975 sobre a historia, etnografía e bioloxía da Illa de Ons.

Tino Pardellas, con sombreiro branco, con parte do grupo de licenciados que no ano 1975 realizaron o traballo para o Yrida. Á súa dereita o auniense Manoliño “Perrenco” e detrás, Ana Liste.

¹ **Auniense**: Cayo Plinio Segundo, máis coñecido como “Plinio el Viejo”, foi un militar e escritor romano. Segundo os estudosos, acompañou ás lexións nas súas conquistas e tomou nota de todo o que era de interese. Tiña unha boa preparación académica e dedicouse a escribir sobre aspectos naturais, históricos e etnográficos. Plinio foi quen primeiro nomeou as illas de Ons coa palabra “Aunios”. Cando comprobei que verdadeiramente os romanos estiveron en Ons (polas escavacións arqueolóxicas realizadas nos anos 2021-2022 na Salga Romana e Castro dos Mouros), decidín que os habitantes da Illa de Ons actuais, aínda que non son descendentes directos da ocupación romana, podemos consideralos como tales, polo que a partires de agora nomeareinos como **Aunienses** en lugar de illeiros, insulares, illáns,..., que poden ser de calquera Illa, sen embargo o vocábulo **Auniense** fala dun habitante de **Aunios** (Ons).

Por mor desa falla de documentación, pola fascinación que suscitou en min esta comunidade auniense e despois de comprobar que a riqueza cultural de Ons estaba sen investigar, foi cando, a partires de 1977, decidín seguir o camiño iniciado por Ana Liste e comezar a recompilar todo tipo de datos, especialmente etnográficos, sobre esta Illa.

Ao principio non foi doado debido á miña falta de preparación e experiencia, que unida á falla económica era moi complicado traballar dun xeito idóneo e práctico (eu aínda era estudante, non tiña ingresos,..., e para traballar dun xeito apropiado e proveitoso, había que ter un cámara fotográfica, comprar carretes, revelalos, gravadora, cintas,..., proxector de diapositivas,..., a carón da tenda de campaña, saco de durmir,..., e demais elementos de acampada). Pero, aínda con todos os inconvenientes e a sabendas de que non saquei todo o proveito que un especialista con material adecuado obtería, fixen o que puiden e hoxe teño un bo número de anotacións conseguidas naquelas datas que, dou por seguro, actualmente son imposibles de recadar por mor das circunstancias que pasaron os aunienses a partir de 1970 debido á emigración forzosa cara ao continente, a adaptación a unha diferente cultura, pola vergoña de falar actualmente sobre algunhas cuestións, polo esquecemento,..., e, sobre todo, porque os que as coñeceron, viviron e contaron, xa non están entre nós.

Pero coido que con todos os inconvenientes que queiramos poñer, aínda estamos a tempo de investigar para, polo menos, intentar sacar á luz o que agora boamente se poida dese extraordinario e valioso legado cultural que durante dous séculos foron quen de construír e darlle vida os habitantes dunha illa, que estando a un chimpido do continente, sufriron un excesivo e inhumano illamento, tanto xeográfico como institucional.

ONS, ETNOGRÁFICAMENTE, CON QUE TRABALLOS CONTABAMOS ATA 2002

Nun primeiro paso imos ver co que se contaba neses intres. Segundo as diferentes temáticas que podemos englobar dentro do propiamente etnográfico e antropolóxico sobre Ons, atopariamos algunha cita ou pequeno comentario en libros e traballos de Murguía, Otero Pedrayo, Martín Sarmiento, Cornide de Saavedra, Lisón Tolosana, Lis Quibén,..., e en varios artigos periodísticos de épocas diferentes, pero repito, son pequenas notas, dende logo algunhas moi interesantes e que poden dar pé a investigar sobre elas, pero que están lonxe de consideralas como estudos etnográficos.

Como primeiro, polo menos que eu coñeza, temos que falar do traballo de Álvaro de las Casas “*A Illa de Ons*” (1934), que tratou esta materia e que pode servir de guía ou índice para comezar calquera investigación sobre o tema. É un traballo interesantísimo, entre outros motivos, polo ano no que foi observado e escrito e que, segundo conta o autor, saíu dunha visita a Ons invitado polo fareiro Antón Bruno, e comprobando a interesante cultura insular, decidiu tomar unhas notas e logo dalas a coñecer. Penso que non foi algo programado e preparado de antemán, senón froito da casualidade, o que demostra a importancia da cultura popular auniense e do material que se podería obter naqueles anos de ir ex profeso a realizar unha investigación etnográfico-antropolóxica.

Aínda que as súas pescudas permanecen inéditas, temos que salientar que no ano 1967 chegou á Illa, segundo puidemos ler no Faro de Vigo, da man de Stafant Mörling, o etnógrafo danés **Gustav Henningsen**: *<El etnógrafo Gustav Henningsen visitó en Pontevedra las islas Ons en un viaje que describió como “una de sus semanas más provechosas”, de la mano del investigador sueco Staffan Mörling -estudioso de las dornas y casado con una isleña>. Faro de Vigo 14/01/2016.* Recompilou, durante nove días, un bo número de horas de gravación sobre historias, lendas, bruxería,..., e fixo unha interesante reportaxe fotográfica sobre a Illa e os aunienses desa década. Segundo nos dixo o investigador José Manuel Dopazo Entenza as fotos están depositadas no Museo do Pobo Galego e as gravacións na Universidade de Santiago. Esperemos que algún estudoso e de xeito científico e técnico, saque á luz o traballo deste etnógrafo danés.

Xa despois temos que dar un salto no tempo e ir aos anos 1975-1978 onde varios investigadores van traballar en Ons. Temos a **Ana Liste** que vai vivir na Illa durante algo máis de dous anos e recompilará e fotografará todo tipo de información sobre ritos, lendas, supersticións, prácticas sobre bruxería, fetichismos, medicina popular,..., formas de vida,..., e gastronomía típica desta illa. A pena é que, por causas que descoñezo, non publicou nada aínda, agás o libro (1981) “*Gali-*

Mariñeiros aunienses preparados para saír á pesca do polbo. Fondo Fotográfico Rey-Henningsen. Arquivo Gráfico do Museo do Pobo Galego

cia: Brujería, Superstición y Mística” onde dedica un bo número de parágrafos a Ons en relación con esa temática, e o artigo publicado na revista Aunios nº: 18 (2013) *“Ons: fragmentos de la memoria”*.

Logo hai que falar do matrimonio **Fernando Alonso Romero** e **María Castroviejo Bolívar** que durante os anos que van de 1974 a 1985 investigaron e sacaron adiante traballos tan interesantes como *“Los orígenes del mito de la Santa Compañía en las islas Ons y Sálvora”*, *“Proyecto de estudio sobre el pasado y presente de la Isla de Ons y su planeamiento futuro”*, *“La medicina popular en la Isla de Ons”* e anos máis tarde (2004) *“Antiguas prácticas tradicionales de la isla de Ons relacionadas con el embarazo y el parto”* e varios artigos na revista *Aunios* números: **0, 16, 18 e 22**.

No ano 1981 o arquitecto **Pedro de Llano**, publica o libro *“Ons, arquitectura dunha comunidade desaparecida”*, onde, a carón do estudo arquitectónico das casas aunieses, podemos sacar moita información etnográfica pois fala das edificacións anexas (piornos, casetas, alboios,...) e partes interesantes do seu interior como as lareiras e fornos, habitacións,..., que teñen unha connotación moi interesante co xeito da vida familiar na Illa e que pode dar pé a maiores estudos.

No **Museo de Pontevedra**, onde se poden atopar innumerables datos sobre Ons, quero destacar o que no ano 1980 atopei nas fichas correspondentes a Ons. Foron tres lendas: *“O neno e a serpe”*, *“O mouro e os caracoliños dourado”* e *“A Cova do Touro dos Cornos Douro”*, interesantes lendas que foron despois reflectidas en traballos e libros e sobre as que, no seu momento, preguntei aos aunieses. Sobre as dúas primeiras dicir que algún veciño as coñecía de: <escoitalas a alguén> pero tal e como estaban escritas, non tiñan nin idea, sen embargo, si contáronme moitas de serpes, galiñas dourado, mouros,... Da Cova do Touro dos Cornos Douro si coñecía de escoitar: <aos vellos de antes> e situábana, algúns con algún matiz diferente, na Enseada de Cova da Vella ao norte da illa.

No ano 1989 sae á luz o magnífico libro de **Stafant Mörling** *“As embarcacións tradicionais de Galicia”*, de onde podemos obter unha boa cantidade de datos etnográficos sobre esta emblemática embarcación auniese. Aínda así, a dorna de Ons necesita un estudo máis profundo no que respecta á súa chegada á Illa, o seu posicionamento dentro da estrutura familiar auniese, sobre as supersticións, ritos, prácticas, costumes,..., bruxerías, crenzas,..., entorno a ela,...

Interesante a exposición fotográfica que realizou Mörling no ano 2007 nas antigas escolas de Ons, cunha boa cantidade de fotos, incluídas no catálogo *“A Illa de Ons. Unha cultura unha identidade”*, cun perfil etnográfico interesantísimo. Posteriormente, xunto coa súa muller Chafa Otero, escribiron, xa nos anos 2013 e 2015, dous libros *“Ala, no medio do mar. A comunidade da Illa de Ons”* e *“Namoreime en Ons”* onde narran moitos aspectos curiosos e interesantes sobre a vida na Illa nos seus tempos mozos.

Mª Jesús Otero Acuña realiza tres traballos notables. Coa intención de dar a coñecer as rutas que se podían realizar pola Illa, en 1990 saca uns folletos informativos, con fotos, mapa e rutas. Posteriormente amplía eses folletos e convérteos nun caderno de 35 páxs, *“Isla de Ons”*, das cales 4 dedicaas á parte etnográfica propiamente dita. No ano 1998, amplía ese caderno e edita un libro, *“Isla de Ons. Privilegio de la naturaleza”* de 166 páxs, das que destinará a etnografía 20 páxs todas de grande interese froito das pescudas feitas entre a súa familia e os veciños de Ons. No 2019 fai unha segunda edición deste libro, con 203 páxs, dedicando a etnografía 24 páxs., ampliando e renovando os textos e fotografías sobre este campo.

E xa para dar remate a esta primeira entrada, en 1998 nace a **Asociación Cultural “Pineiróns”**, froito da unión de dúas agrupacións previas A Pineira e Amigos da Illa de Ons.

O seu obxectivo, despois de comprobar a falla de investigacións, era dar a coñecer as importantes e exclusivas peculiaridades socio-histórico-etnográfico-naturais que tiña esta Illa e que estaban sen indagar por persoal ou institucións especializadas e dun xeito técnico-científico, para conciencialos, animalos e estimulalos para que viran, en Ons e na súa Comunidade veciñal, un espazo virxe onde indagar e investigar, coa vantaxe de que era dos poucos lugares Galicia que estaba sen estudar.

Fernando Alonso Romero en Ons nos anos 70 s.XX, cando investigou sobre a Santa Compañía. Foto: F. Alonso Romero

Stafant Mörling nunha entrevista que lle fixen na Illa de Ons a principios dos 90 s. XX

Alguns dos socios de Pineiróns xa comezaran esta reivindicación vinte anos antes, con artigos de prensa, enviando escritos aos organismos que xestionaban a illa, mandando informes sobre temáticas diversas, dando charlas,..., e realizando traballos tales como unidades didácticas, diaporamas, exposicións, folletos,..., pero de nada servían, as institucións administradores e ata o propio concello de Bueu, facían oídos xordos; foi así como decidiron unirse e formar unha Asociación, legalmente constituída, para que as reivindicacións indicadas tiveran un maior eco oficial e lexítimo.

Fariamos moi longo o enumerar todas as actividades que Pineiróns levou a cabo nestes 25 anos de existencia, polo que imos só a reflectir, e tamén moi polo miúdo, os que teñen que ver coa disciplina que dou neste artigo, a Etnográfica.

Pineiróns realizou nestes 25 anos (1998-2023) estes traballos con temática etnográfica: **Unidades didácticas** (para as Consellerías de Pesca, Familia-Xuventude e M. Ambiente). **Diaporamas** (para Xuventude e Pesca). **Exposicións Fotográficas** (na Illa de Ons e en diferentes localidades das provincias de Pontevedra e Coruña). **Concursos de Relato Curto** (con participación de colexios de diferentes puntos da provincia de Pontevedra). Impulsou **Xogos Populares** e **Regata de Dornas** a remo na Illa de Ons. Reviviu as **Cacharelas de San Xoán** e a **Festa dos Maíos** na Illa. Deron **charlas** aos rapaces dos Campamentos da Xunta en Ons. Presentáronse en diferentes localidades pontevedresas libros con temática histórico-etnográfica de Ons como “**Guía das ermidas illeiras das Rías Baixas**” e “**Naufraixios nas Rías Baixas**”. ... E como buque insignia, anualmente e cun enorme esforzo investigador, serio, rigoroso,..., e económico, a edición da **Revista Cultural AUNIOS**, onde a Illa de Ons, en todos os seus números, está representada a máis dun 50%. Ter en conta, que si o noso obxectivo era dar a coñecer as súas peculiaridades, quere dicir, que non estaban estudadas, por iso hai que valorar o conseguir que se escribira sobre esta Illa nunha revista, a un 50%.

Sobre a parte etnográfica en **AUNIOS** podemos atopar nas súas 29 revistas ata a data da saída desta, máis de 60 artigos que teñen que ver con esta disciplina: Os máis traballados a **Santa Compañía** e a **Toponimia**, sobre **ritos, contos e lendas** atoparemos unha boa cantidade, sobre a **fala** traballos técnicos e interesantes,..., ademais de **furnas, alcuños, fauna, personaxes, salga, dornas, vodas, entroido, medicina popular, gastronomía, trasno, fachos, cancionero, anécdotas**,..., e un longo etc. que poden ver nesta páxina de internet:

<http://bueu.esy.es/Revistas/Aunios/indice.htm>

<http://bueu.esy.es/Revistas/Aunios/indiceAutores.htm>

<http://bueu.esy.es/Revistas/Onstopus/onstopus.htm>

ONS, ETNOGRÁFICAMENTE, CON QUE CONTAMOS A PARTIRES DE 2002

No 2002 nace o primeiro Parque Nacional galego que comprende as illas, de sur a norte, de Cíes, Ons, Sálvora e Cortegada. Tanto os veciños de Ons como todos aqueles que levabamos anos reivindicando estudos e melloras nela, coí-dabamos que ía haber un antes e un despois con esta incorporación ao Parque, pero nos 20 anos que leva integrada nel os cambios van tan de vagar que case nin se aprecian.

Dende o punto de vista social houbo novas importantes como a Lei de Concesións, sacar adiante o Prux, e pequenos arranxos nas infraestruturas da Illa. No entanto no referente á promoción de estudos e investigacións histórico-arqueolóxico-etnográficos, seguiron e seguen estancadas, favorecéndose pola contra todo o relacionado co mundo biolóxico: fauna e flora.

Coido que dende a Consellería de Medio Ambiente aínda non se decataron que todas as illas que conforman o Parque, en maior ou menor medida segundo da illa da que falemos, teñen un pasado antropoxénico cunha historia e unha etnografía importantísima, que no caso concreto de Ons, coido, supera á súa importancia biolóxica, tendo en conta, que é a única das catro do Parque que está habitada por unha comunidade con máis de douscentos anos de historia.

A partir de 2002 e seguindo coa parte etnográfica, agora denominada Patrimonio Material e Inmaterial, a carón dos artigos que sobre esa temática seguen saíndo na revista cultural **AUNIOS** e dos traballos e publicacións xa comentados de **Mörling** e **Otero Acuña** que colleron as dúas etapas de antes e despois de 2002, temos que falar das historias que nos

Exposición de Imaxes nas escolas de Ons da Asociación Cultural "Pineiróns" no 2008

deixou en *AUNIOS*, collendo tamén os dous períodos, o que foi mestre na Illa, **Julio Santos Pena**, que baixo o título de “*Ons, o meu paraíso de onte*”, que despois transcribiu e aumentou no libro “*Ons no meu corazón*”, danos a coñecer a vida social e anécdotas dos veciños de Ons durante os tres anos que nela estivo de mestre.

Coa incorporación ao **Parque**, editan varios “*Libros guía ou de visita*” escritos por varios dos agora Guías Oficiais deste organismo. Neles tócase, moi superficialmente, o tema etnográfico con datos sacados maioritariamente dos estudos publicados anteriormente. Logo sacaron varios folletos explicativos con temática etnográfica: “*Os nomes da Illa*” e “*As illas atlánticas no tempo*”.

E xa entramos no ano 2009 no que a arqueóloga **Paula Ballesteros Arias** vai realizar un importante traballo arqueolóxico-etnográfico sobre Ons. Comeza no 2008 co traballo “*O xacemento romano do cantil de Canexol (Illa de Ons. Bueu). O esquecemento do recurso mariño*”. Un interesante traballo onde a arqueoloxía predomina sendo unha publicación que 12 anos máis tarde deu pé ás escavacións que se están a realizar na zona con resultados máis que satisfactorios. No 2012 publica “*A memoria técnica e estudo arqueolóxico e etnográfico da paisaxe cultural das illas de Ons*” e “*O patrimonio cultural da illa de Ons: impronta do pasado, identidade dunha paisaxe*”. Segue no 2013 con pequenos traballos en dúas revistas cos títulos: “*Prácticas agrícolas e procesos de cambio no arquipélago de Ons*” en *Aunios* nº 18 e no 2015 “*Historia dunha investigación na Illa de Ons*” en *A Trabe de Ouro*.

E como traballo importantísimo polo contido documental: etnográfico-antropolóxico que ten, cun estudo bastante atractivo e excepcional nun intre en que se están a perder a pasos de xigante, Paula realiza xunto a C. Sánchez Carretero o Documental “*Ons: Unha illa habitada*”, cun bo número de entrevistas onde se demostra, para ser feito no ano 2014, que os aspectos sociais e etnográficos aínda están vivos nas mentes dos aunienses dunha certa idade (máis de 60 anos) e que estamos a tempo de recuperalos para que non se perdan para sempre.

Un libro do que podemos sacar datos curiosos é “*Ons: Ondas do mar riso*” escrito por **Emilio Arauxo** no ano 2018 e que é unha transcripción do que varios aunienses vanlle contando a medida que pasean pola Illa.

E xa para dar remate a este pequeno, máis ben escaso, número de traballos e publicacións sobre a etnografía da Illa de Ons, vou a pararme nalgúnhas, chamémoslle especialidades etnográficas:

PATRIMONIO INMATERIAL

Toponimia: Temos un traballo de Pineiróns coordinado por **Celestino Pardellas**, rematado no ano 2000 co título “*A toponimia da costa da Illa de Ons*” froito do labor de recompilación ao longo de anos. Outra recompilación de topónimos mariñeiros de Bueu, patrocinado pola **Confraría de Pescadores <San Martiño>** desta vila, co título “*O Buraco do Inferno*” (2011) en que fai un bo repaso a toda a costa auniense. Un bo número de artigos na revista *AUNIOS* sobre esta temática escritos polo especialista **Fernando Cabeza Quiles**, e un, escrito por **Carlos Lijó Gómez**, onde realiza un excelente traballo sobre a Toponimia común de Sálvora e Ons. E temos referencia dun traballo de **Iván Sestay Martínez** que podemos atopalo, coa participación doutras persoas, na web “*Galicia Nomeada*” onde con referencia á Illa de Ons recoñeceremos case 1000 topónimos, saídos do esforzo de moitas persoas para a recuperación da toponimia en Galicia e Ons en particular.

Cancioneiro popular: Outro punto de estudo interesantísimo, que partiu da recompilación de coplas que realizou nos anos 30 s.XX Álvaro de las Casas. Hoxe temos: Os pequenos artigos de **Celestino Pardellas**, despois dunha boa recompilación de coplas na propia Illa, nas revistas *Raigame* nº 8 (1999) e *Aunios* nº 11 (2006) e a presenza na Illa nos anos 90 s.XX de **Mercedes Peón** para recompilar o xeito de tocar a pandeireta das aunienses que rematou cunha actuación de varias aunienses no programa da TVG, Luar. E nada máis ata estes últimos anos que grupos como **Arredor da Tradición** están a recompilar e poñer en valor ás cantareiras de Ons e o seu cancionero.

Fala: Sobre o peculiar xeito de falar dos veciños de Ons, non tiñamos nada escrito ata que, **José M. Dopazo Entenza**, licenciado en Filoloxía Galega (USC) e doutorado en lingüística coa tese “*A lingua da Illa de Ons. Descripción dialectal e análise do cambio lingüístico*” e cun bo número de traballos e publicacións sobre temática lingüística da Illa de Ons, puxo

Homenaxe ás cantareiras e á cultura musical de Ons nas Festas de San Xaquín de 2021

sobre a mesa, un enorme currículo a base dun extraordinario traballo de campo que moi poucos universitarios, das últimas décadas, poden expoñer e presentar.

Á vez, no seu, volvo a repetir, magnífico e sorprendente traballo de campo cos veciñ@s aunienses nestes últimos dez anos, está a recompilar un bo número de material etnográfico que, como comezo, o podemos ler nos seus últimos artigos en AUNIOS sobre o *“Entroido na Illa de Ons”*. Aínda que xa tocou o tema etnográfico na revista *NOVA ARDENTÍA* no seu nº 9, 2017, co artigo *“Bolinando o mar de Ons na voz do Sr. Francisco”*, no nº12, 2020 co seu artigo: *“O mar de Ons ten voz feminina: As Percebeiras”* fai un magnífico traballo sobre este oficio levado a cabo na Illa por mulleres e na mesma revista no seu nº 13, 2021 co artigo: *“Cando Mörling arribou á Illa de Ons”*.

No mes de xullo (2022) saca e presenta un importante libro sobre a fala de Ons *“Até aquí podo contar. <A lingua da Illa de Ons>”*. Din: *“Este libro é o primeiro estudo científico sobre as características lingüísticas de pobo que habita as illas.... Nel gárdase a fala como estaría nas súa placenta anterga e a fala que evolucionou á marxe das correntes continentais”*

Alcumes: Outro tema interesantísimo de estudo e que, ata o de agora, só temos unha pequena referencia nun *libriño das Festas de Ons* e un artigo na revista AUNIOS nº 21 de 2016, de **Celestino Pardellas** co título *“Uns pequenos apuntes para o estudo dos alcumes dos habitantes da Illa de Ons”*, tarefa que aínda está sen rematar, xa que, faltan un bo número deles e, sobre todo, un exhaustivo estudo do por que de cada alcume.

Ritos, contos, lendas, supersticións, costumes, maxia, bruxería,..., Medicina popular,..., Festas-xogos populares e fases da vida,..., Gastronomía: Queda un longo camiño por andar no estudo de todas estas prácticas que sabemos que en Ons tiveron unha grande importancia noutros tempos e que, agás pequenas descrições realizados en exiguos artigos, traballos e libros, nada hai escrito nin investigado sobre estes interesantísimos asuntos que son o eixo onde xira a máis pura etnografía. Os traballos xa citados de Álvaro de las Casas, Ana Liste, Otero Acuña, María Castroviejo, Alonso Romero, Celestino Pardellas, son o mínimo que atopamos dunha Comunidade como a de Ons que atesora un enorme legado debido as vicisitudes polas que tivo que atravesar nestes últimos dous séculos de historia.

Neste apartado tamén podemos engadir os artigos de **Manuel Pérez Rúa** que inseriu na revista NOVA ARDENTÍA nº: 13 (2021) e 14 (2022), e falta outra entrega para o 2023, que co título: *“Manuel Piñeiro Otero e a súa Illa de Ons. Dúas Biografías (I), (II) (III)”*, realiza unha entrevista ao auniense Manuel Piñeiro Otero no que fala sobre a vida na Illa de Ons dende 1921.

PATRIMONIO MATERIAL

Dentro do patrimonio material etnográfico de Ons, que podería ser un campo máis doado de estudo, sen embargo está ao mesmo nivel de abandono investigador que o Inmaterial. Falta unha minuciosa investigación sobre os Piornos, Aparellos de Pesca e Labranza, as Lareiras, os Fornos,..., a Arquitectura Popular Mariñeira, os Oficios, as Fontes, os Lavadoiros,..., a Vestimenta,..., as Embarcacións Tradicionais: A Dorna e os primeiros Barcos de Madeira. ...

Sobre toda esta temática quizais o tempo non corra tan de présa, aínda que si, pero non por iso debemos deixala esquecida.

Ata aquí un repaso ao publicado ata agora, a modo de pequeno catálogo, sobre a etnografía da Illa de Ons. Seguro que algo puido quedarme no tinteiro, polo que agradecería mo comunicaran para engadilo no próximo número cando comece a traballar distintos aspectos antropolóxicos recompilados a través de 46 anos e que coido poden servir de estímulo para que especialistas veñan a investigar a Ons sobre eles.

E xa, a modo de **CONCLUSIÓN**, dicir que non queda tempo para recompilar datos da Cultura Popular de Ons, temos que darnos présa e que investigadores especializados e realizando un imprescindible traballo de campo, consigan recuperar o pouco que hoxe en día poden ofrecernos os auniens@s que viviron ou escoitaron aos seus pais e avós estas historias, pois de non facelo agora, podo asegurar que en menos de 10 anos, perderanse para sempre.

Barrio de Canexol. Carro de vacas, grade e arado. Estivo gardado nun alboio ata que os donos decidiron sacalo para gañar espazo. Dende Pineiróns pediuse que Parques o solicitara para expoñer no Centro de Visitantes... Acabou podrecendo neste mesmo lugar. Así non coidamos o noso Patrimonio Material Etnográfico.